

TRO OCH OTRO

Rapport från
Elin Wägner-sällskapets hösthelg
på S:t Sigfrids folkhögskola, Växjö
19-20 september 1998

Peter Bexell

DET ANDLIGA MORSARVET – OM GAMMALKYRKLIGT FROMHETSLIV

Kerstin Pharmanson inleder med att läsa avsnittet om prästgårdarna ur Tusen år i Småland. Det är Elin Wägners grund. Sedan tar Peter Bexell vid. De böcker han berör är Åsa-Hanna, Hemlighetsfull och Den namnlösa. Elin Wägners andliga morsarv kommer från morfadern Jonas Ekedahl, som levde till 1899. Han var gammalkyrklig. Gammalkyrkligheten präglades av de stora helgerna, livets gång med söndagen som sabbat, nattvardsgång o s v .

Det finns något förrädiskt i bondeskildringar, säger Peter Bexell. De ger intryck av att beskriva en evig värld - en guldålder - fast vi vet att den är i förändring. Kanske är det samma sak med det andliga livet. Bilden av en enhetlig kyrka är inte heller sann, bilden är brokig. Han påminner om Kronobergsmissionen, som missionerade i det mörka Småland, i Tolg bl a, där Elin Wägners morfar verkade.

Hos Ekedahl är Kyrkosednen, Lutherdomen och Pietismen sammanvävd.

När det gäller Elin Wägner själv ser Peter Bexell en konflikt inom henne, en konflikt mellan seden och Wägners individualitet. Religionsproblem som Elin Wägner ställer är inte ställda utifrån Lutherdom, säger han vidare. Elin Wägner träffar inte i böckerna Åsa-Hanna och Den namnlösa den lutherska traditionen mitt i prick. Åsa-Hannas trohet och pliktuppfyllelse är inte lutherdom utan kanteansk pliktetik. Prästporträtt är bilder av människor som lever i en värld för sig. Nyckeln till vad som drev de här personerna är inte känd för Elin Wägner. Hon kommer inte åt nyckeln till deras fromhet.

Några drag i romanerna är att problemen är moraliska, Jesus nämns inte ofta och det visar på något som Peter Bexell kallar skapelsefromhet (vilket inte är typiskt för Ekedahl i Tolg). Uppgårelsen är med Gud, skaparen, där Jesus inte spelar någon roll.

Jonas Ekedahl ville förse varje människa med redskap, han ville lägga ut bibeltexten så att var och en kunde tillämpa den. Denna antiauktoritära hållning återfinns hos prostens dotterdotter Elin Wägner. Kallelsen enligt Ekedahl går till så att Gud väcker människan till att ställa de religiösa frågorna. Upplysningen kommer genom lag och genom evangelium. Han talar också om omvändelse, rättfärdiggörelse och pånyttfödelse. Helgelsen tar var och en på allvar, något som känns igen i Elin Wägners psykologi.

För att sammanfatta:

Man kan inte ta Elin Wägners beskrivning som beskrivningen av en riktigt gammaldags pietism enligt Ekedahl. Hon har fastnat i den moraliska frågan, säger Peter Bexell. Han pekar dock på möjligheten av sex strukturella drag i pietismen, som man kan återfinna hos Elin Wägner. Det är den andliga dimensionen som en livsnödvändighet, konflikter mellan moralisk hållning och en helhetshållning, nödvändigheten av att bära sitt kors, den psykologiska analysen, det fördolda sättet att tala om en sak som syftar på något annat och det icke-auktoritära draget.

Erica Wiss

Bibi Jonsson

TUSEN ÅR I SMÅLAND – MYT OCH MAGI I ELIN WÄGNER'S SMÅLÄNSKA LANDSKAP

I Tusen år i Småland skildrar Elin Wägner det småländska landskapet som det vuxit fram under årtusendena. Det är med denna bok som utgångspunkt som Bibi Jonsson engagerat tar oss med in i mytens, magins och mystikens värld.

Myten

Tusen år i Småland börjar i mytens Småland. Blendamyten sägs av någon författare vara förklaringen till lika arvsrätt för syster och bror som gällt i Varend i Småland. Andra hävdar att förklaringen finns i denna urgamla matriarkaliska bygd, där kvinnorna av tradition haft en speciell ställning. Bibi hänvisar till tre författare: Almqvist, Krusenstjerna och Gertrud Lilja, vilka alla skrivit om starka kvinnor i Småland. De kloka gummorna, häxorna, som finns i många av Elin Wägners böcker (ex Vinden vände bladen och Genomskådad) kan sägas vara ättlingar till Blenda, den Blenda som tillsammans med andra kvinnor från Varend besejrar danskarna.

Elin Wägner förordar ett ökat kvinnligt inflytande. Inspiration fick hon bl a av boken Mutterrecht av Bachofen, en bok som hon lånat av Emilia Fogelklou. Åsikterna går dock isär om huruvida Elin verkligen förespråkade ett matriarkat. Barbro Alving skriver "att den som tilldelar Elin Wägner matriarkatsträvan är vindögdd med flit". Enligt Bibi Jonsson handlar det snarare om att Elin ville skapa en ny kvinnlig tradition och därigenom visa på en ny alternativ livsstil.

Matriarkatet raserades genom att modersgudinnan störtades, vilket medförde polväxling till patriarkat (ex. se Vinden vände bladen). Men polväxlingen är inte total. Småland är ett av undantagen. Där står människorna nära naturen, kanske beroende på alla träd. Elin anser att träden är naturens starkaste representant.

Magin

Enligt Bibi Jonsson är sökandet efter urmodern ett centralt tema framför allt i 30-talsromaner. Den stora modern är både ond och god. Skapelsen är besjälad och den magiska världen finns överallt. Häxeri, kloka gummor och underjordisk hednakult finns i flera av Elin Wägners romaner. Magin får en vidare mening när den övergår i mysticism.

Mystiken

I Elin Wägners romaner finns många starka kvinnor. Elins mysticism växer successivt fram i hennes författarskap. Romanen Svalorna flyga högt är enligt Bibi Jonsson ett exempel på Elins drågning åt mysticism och djupa religiösa intresse. Bibi nämner även Dialogen fortsätter och Hemlighetsfull som exempel på "gemenskapsmystik", vilket innebär att allt är besjälad, allt är en enhet – ett slags panteism.

Upplevelsen av gemenskap – Unio mystica – är ögonblick som förenar och förvandlar. Det är jordiska passioner där två smälter samman till ett – det finns inget du eller jag. I Elin Wägners romaner söks Unio mystica genom sinnlig kärlek och sexualmystik – brudmystik. I flera

romaner skildras detta mystiska tillstånd som kräver jagets upplösning. Bibi nämner slutet av Svalorna flyga högt som ett exempel på detta.

Vi är säkert många som ser fram emot att läsa om Elin Wägners romaner med nya ögon efter att ha lyssnat till Bibi Jonssons intressanta redogörelse.

Marianne Lindström och Karin Sahlström

NATURPROMENAD MED BÖRJE SVENSSON

Till traditionerna och det helt omistliga under en Elin Wägner-helg hör Börje Svenssons naturpromenad. Efter förmiddagens föreläsningar vandrade vi ut i den strålande septemberdagen: sol, ljumma vindar och de första höstfärgerna.

Börje samlade sin trogna skara utanför huvudbyggnaden och tillkännagav temat för årets exkursion: läkeväxter i svensk natur. Han anknöt till Bibi Jonssons föredrag om myt och magi i Elin Wägners småländska landskap. Den kunskap som förvaltats av så kloka gummor har sitt ursprung i en djup förtrogenhet med naturens läkeväxter. Det är en läkekonst, som fortfarande har betydelse.

Vår första anhalt var framför den vördnadsbjudande linden (*Tilia cordata*), som är mångsidigt användbar. Av torkade lindblommor kan man göra ett välsmakande och feberned-sättande te. Lindblommor kan även användas till ansiktsvatten.

Grobladet (*Plantago major*) vid lindens fot är en gammal läkeväxt. Många av oss har som barn lagt groblad på sår och bulnader. Numera är dess effekt bevisad.

Hösten 1998 är ett rönnbärsår av sällan skådat slag. Överallt tyngs träden av röda klasar. Rönnen (*Sorbus aucuparia*) är en av våra bästa c-vitaminkällor. Börje rekommenderade ett rönnbär om dagen för att hålla vitaliteten uppe. Rönnbär går utmärkt att torka och kan sedan användas hela långa mörkertiden. I år bör man också passa på att göra gelé, marmelad (hälften rönnbär, hälften äpple + socker) eller varför inte det aromatiska och otroligt vackra rönnbärs-brännvinet.

Vi vandrade vidare längs den slingrande grusvägen. Börje uppmärksammade sina lyssnande adepten på röllekan (*Achillea millefolium*). Den löser alla problem rörande matsmältningen. Använd bladen i salladen, klipp dem över potatisen, torka dem till örtté – och vintern kommer att bli harmonisk!

I det fuktiga diket växer brakved (*Rhamnus frangula*), en diskret och lite iögonenfallande buske. Långt in på 1900-talet kunde man på apoteket köpa frangulapiller, som framställdes av brakvedens torkade bark. Även detta preparat hjälper magen att fungera.

Hos oss är vintergröna (*Vinca minor*) en trädgårdsväxt och som sådan en utmärkt marktäckare. Börje kunde använda den som en utgångspunkt för en lektion i hur viktigt det är att värna om naturens mångfald. En släkting till vår vintergröna växer på Madagaskar och var där

utrottningshotad, då man upptäckte att ett av de effektivaste botemedlen mot barnleukemi kan utvinnas ur just denna växt.

Till de fuktighetsälskande växterna hör pors (*Myrica gale*), en liten starkt doftande buske. Krossa bladen, gnid in blandningen i huden och man har ett utmärkt medel mot mygg! De späda bladen är en beprövad brännvinskrydda.

Även älggräset (*Filipendula ulmaria*) med sina höga vitgula blomställningar trivs bäst i diken och på fuktängar. Blommorna kan användas i febernedsättande syfte. Förr gned man in bikupor med älggräsblad för att få bina att trivas.

En intressant och mångsidigt användbar läkeväxt från skogen är vitmossa (*Sphagnum palustre*). Den skall inte – vilket ofta sker – förväxlas med vitlav eller fönsterlav (*Cladonia alpestris*). Om man går vilse och skall överleva är den en stötta: den fungerar som filter för dricksvatten, den har antiseptiska egenskaper och kan användas som förbandsmaterial.

Till sist stannade vi inför knäckepilen (*Salix fragilis*). Salixsläktet är, påpekade Börje, oerhört mångfasetterat och de olika arterna är ytterst svårbestämbara. Han berättade en anekdot om en botaniskt intresserad Smålandspräst, som samlade salixarter och hade sakristian fylld med salix, som skulle examineras. När han i kyrkan sade salixprisningar i stället för salighetsprisningar, var måttet rågat och prästen fick avsked. Barken på salix, framför allt på jolster, innehåller salicin och är alltså febernedsättande.

Pilen vi studerade var ett av de vårdträd som planterats runt Kronobergs folkhögskola. Innan vi skildes åt, kom förslag om att vi borde plantera ett vårdträd, förslagsvis en ek, ask eller lind för att hedra Elin Wägner. Detta utmärkta förslag vidarebefordras härmed.

Kerstin Pharmanson

Helena Forsås Scott

ANDLIGHET OCH TEXT – OM BERÄTTELSE OCH BERÄTTANDE I ÅSA-HANNA, SVALORNA FLYGA HÖGT OCH VINDEN VÄNDE BLADEN

Efter den uppfriskande promenaden var det dags att lyssna till Helena Forsås Scott, som föreläste under rubriken Andlighet och text - om berättelse och berättande i Åsa-Hanna, Svalorna flyga högt och Vinden vände bladen. I de tre romanerna är den andliga dimensionen

av stor betydelse och Helena diskuterar hur detta på olika sätt gestaltas i texterna. I Åsa-Hanna står den enskilda människans sätt att förhålla sig till den kristna moralen i fokus, i Svalorna flyga högt handlar det i viktiga stycken om en människosjälarnas samhörighet och denna samhörighetstanke är sedan ytterligare vidgad i Vinden vände bladen.

En viktig utgångspunkt i föreläsningen är att Elin Wägner mycket medvetet skriver i opposition mot den gällande begreppsramen, dvs de strukturer i samhället som upprätthåller den patriarkala ordningen. Tidigare uttolkare har pekat på Smålandsromanernas konstnärliga förtjänster och trovärdiga karaktärsskildringar och satt detta i samband med att ideologin, det feministiska engagemanget, är nedtonat. I själva verket förhåller det sig tvärtom, enligt Helenas övertygande argumentation. Ställningstagandet mot patriarkatets normer finns inskrivna i texterna på ett sätt som är avgörande för hela det konstnärliga projektet. Berättandets pendling mellan närhet och distans till huvudkaraktärerna illustrerar en kamp mellan det kvinnliga subjektet och den mansdominerade omvärlden. Så är t ex Åsa-Hannas tanke- och känslvärld otillgänglig i texten i de avsnitt där hon är i färd med att inordna sig i en tillvaro byggd på falskhet och lögn. När hon så småningom följer sin egen inre röst och bryter mot normen om hur hon som hustru förväntas bete sig, kommer hon åter närmare läsaren. Huvudpersonens psykologiska och andliga utveckling är samtidigt en uppgörelse med kyrkans normsystem, i det att detta inte rymmer något ärligt livsalternativ för Hanna.

På liknande sätt förhåller det sig, enligt Helenas analys, med beskrivningen av Maria i Svalorna flyga högt. Texten böljar mellan närmanden till och avståndstagande från huvudpersonen, vilket problematiserar hennes upplevelse av själarnas gemenskap. Samtidigt som Maria finner ett slags befrielse skildras hur Ester blir allt mer kontrollerad och beroende av Daniel. Båda kvinnornas livsöden tar sin tragiska vändning på grund av att världen omkring dem är en värld på männens villkor.

I Vinden vände bladen, slutligen, är strävan efter helhet och sammanhang ett centralt motiv, vilket är ett skäl till romanens stora tidsperspektiv. Den obrutna förbindelsen generationer emellan och bevarandet av uråldrig kunskap representeras främst av Livia Världig, en karaktär som utgör motpolen till berättelsens framgångsrika män. Motsvarande konflikt mellan en, ofta kvinnlig, naturförankring och en, ofta manlig, framgångshets återfinns i textens första del i mötet mellan Ana och Assar och denna konflikt ekar sedan genom de tusen år texten omfattar. Ja, så här har jag uppfattat något av det som Helena resonerar kring. Hon lyckas definitivt visa att feminismen är högst närvarande i de tre romanerna och att den på ett raffinerat sätt tycks samverka med beskrivandet av andligheten. Dessutom framträder tydligt att Elin Wägners romankonst är av det slaget att den inte bara håller för, utan också växer och djupnar vid ingående analyser.

Åsa Nilsson

Sara Wåhlin

RYTMISK LEKFULLHET

Lördagseftermiddagen avslutades som vanligt med fria övningar – denna gång dans och rytmiska lekar. Sara Wåhlin ledde och hela den lilla människan utstrålade kraft och energi,

som på ett magiskt sätt överfördes till oss – sitt-trötta efter tre rejäla föreläsningar under dagen. Nästan alla var med. Vi började med en stillsam uppmjukning som gjorde att kroppen vaknade. Sen fick sinnena en skärpning i övningar med rytmer och afrikanska danssteg, där kontakten med jorden/marken/golvet är det viktigaste. Vi knäade fram och försökte efter bästa förmåga och med varierande resultat koordinera stegen med armarnas rörelser. Nu var resultatet inte det viktigaste utan rytmen, rörelsen, samklangens i gruppen och glädjen och energin som fyllde oss alla och som vi bar med oss till kvällens samvaro.

Marianne Enge Swartz

SAMKVÄM MED SUPÉ

God middag som alltid! Dessförinnan jazzig förrätt med Sara Wählin och två välspelade grabbar.

Årets Väckarklocka tilldelades Birgitta Onsell, Stockholm. Birgitta berättade om sina första intryck av "Utdrivningen ur Paradiset". Om hur hon redan som förstaklassare identifierade sig med Eva och sedan bestämde sig för att kämpa för kvinnans upprättelse. Hon kommer nu att ge Väckarklockan vidare till Bertil Hansson i Bibelkommissionen.

Solveig Hammarbäck berättade om Lilla Björka och om vardagsrummet som blivit blått och snart kommer att få silvertaket färdigt.

Helena Forsås Scott höll slutligen ett kort minnesanförande över Flory Gate.

Christina Hygård

ÅRETS VÄCKARKLOCKA FÖRELÄSER

Elin Wägner-sällskapet har till Årets Väckarklocka utsett Birgitta Onsell.

Skribenten här, *Asta Eriksson*, har valt att skriva om de böcker av Birgitta Onsell som hon läst.

I Morske män och menlösa mamseller börjar Birgitta Onsell med att citera den amerikanska antropologen Margaret Mead. Boken tar oss med till olika kulturer, vitt skilda från vår västerländska. I alla tider har det talats om de stora morske männen, sällan har vi läst om några mamseller, skriver hon. I slutet av boken finns också en artikel om Medborgarskolan vid Fogelstad.

I Galna gudar och glömda gudinnor ser författarinnan historien ur kvinnlig synvinkel. Hon för oss tillbaka till "kvinnogudarnas tid". Hon talar om *dagens* religioner, hur Allah binder kvinnor i roller som skapats för män. Boken avslutas med en berättelse "Från barn till brud", vilken handlar om Victoria Benedictssons uppväxt.

Då Årets Väckarklocka höll sin föreläsning, följde hon boken Efter tusen år av tystnad. Hon visade oss undersköna färgbilder av framgrävda gudinnor. Välkända är de utsökta gudinnebilderna från Kreta. Gudinnan Demeter för, i sin egenskap av havets härskarinna, enligt etruskerna de avlidnas själar med hjälp av delfiner till de lycksaligas öar.

Gunnar Sundberg

CIVILISATIONSKRITIK OCH KVÄKARTRO HOS ELIN WÄGNER

När Gunnar Sundberg gav oss en grundning i kväkarnas tro och Elin Wägners väg till den, väckte det många tankar. Inte för att jag önskar att kväkarna ska överge sin ovilja mot missionering, det har jag alltid tyckt illa om, men om Gud lät det hända – tänk vad ett mer kväkarinfluerat Sverige kunde betyda:

- deras ovilja mot skrivna urkunder i religionen som hindrar utveckling skulle ge oss en efterlängtat historisk-sociologisk inledning till Gamla Testamentet, som kunde ge någon balans åt det kvinnohat däri, som Birgitta Onsell gav exempel på.
- deras åsikt att det är viktigt att följa med tiden, att inte bromsas av gamla doktriner, att ge plats åt utopier skulle lyfta bort ett antal andra bromsklossar i samhället.
- deras öppenhet mot alla religioner skulle dämpa oförsonligheten.
- den frivilliga enkelheten i vardagslivet skulle sätta stopp för en lyxkonsumtion som ursäktas med att den ger andra arbete. Kväkarna anser att lyx är en källa till förtryck, ytterst till krig.
- den kärleksfulla solidariteten med allt levande och deras ovilja mot brådska skulle ge oss ett mjukare samhälle.

Det dröjde till 1936 innan Elin Wägner blev kväkare officiellt. John Landquist menar att hon lämnar det feministiska engagemanget när andligheten tar över, men det ställde sig Gunnar Sundberg tvivlande till. Han skissade hennes utveckling med korta citat ur hennes verk från den hårda attityden i opposition mot det auktoritära i religionen över det journalistiskt raljanta till de spår av Gandhis livssyn och kväkartro som finns i hennes 20-talsromaner, *Den namnlösa* och *Genomskådad*. Det är den ökande insikten om jordens betydelse och idéerna om den fredliga moderåldern som utmynnar i hennes starka civilisationskritik i *Väckarklocka*. Men, underströk Gunnar Sundberg, denna kritik bärs fram av tron på en god Gud. Han citerade kväkardoktrinen, ”Det finns något av Gud i varje människa”, och berättade slutligen lite om det praktiska arbete kväkarna utför idag och om deras möten i Vännernas Hus i Stockholm varje tisdag. Ett efterlängtat inslag.

Gerd Lilja

Ingrid Meijling Bäckman

KÄRA ILI, KÄRASTE ELIN

En bra lärare inte bara förmedlar kunskap utan lockar också till eget fortsatt kunskapssökande genom att ha stimulerat och väckt intresse. Sådan var Ingrid Meijling Bäckman, fil dr med en avhandling om Elin Wägners (brev)vän Emilia Fogelklou Norlind i bagaget. Hennes föreläsning, som hon gärna ville ge form av dialog med åhörarna, var sällsynt medryckande och tankeväckande. Bilderna hon visade av Emilia i yngre och äldre dagar visade släktskap med fotografier av Elin i olika åldrar: den mondänt, stilfullt klädda vackra unga damen som blir en

äldre kvinna med vemodigt leende och så oändligt kloka ögon i ett fårat, skönt åldrat ansikte har sin parallell i rösträttskampens Elin i extravaganta hattar, som byts mot medelålderns enkla framtoning. De båda vännerna var faktiskt – eller blev – lika också till utseendet. Att de var lika i sitt inre, i sitt sökande efter fred, rättvisa och sanning och blev oändligt goda vänner framgår av deras brevväxling under tre decennier, som getts ut. De fick också medlemskapet i Vännernas Samfund, kväkarna, gemensamt. När breven börjar, är Elin skild från John Landquist och ofta sorgsen över det misslyckande som hon tyckte skilsmässan innebar. Hon är redaktör för Tidevarvet, Fogelstadkretsens tidskrift, och nalkas Emilia i ett artikelärende. Den skånskfödda Emilia Fogelklou, tidig teologie kandidat, författare och kulturpersonlighet, är sällsynt harmoniskt gift med den sjuklige Arnold Norlind, bror till Skånemålaren Ernst Norlind. De båda kvinnorna börjar i sina brev med Ni och hela namnet, men mycket snabbt är de du och snart Ili och käraste Elin med varandra. Den varma, ömsinta Emilia kan trösta Elin i hennes depressioner, och de kan ömsesidigt hjälpa varann när den yttre världen upplevs som ond. Fastän så gott som jämnårig framtonar Emilia som den modersfigur Elin så väl behövde, som ger tröst, stöd och uppskattning. Breven är genomgående ljusa, andas omtanke och längtan att få träffas personligen igen. De berättar också mycket om brevskrivarnas läsning, de lånar varann böcker och diskuterar dessas innehåll. Från Emilia fick Elin Wägner den Bachofen-bok om matriarkatet, som kom att spela så stor roll i Tusen år i Småland och Väckarklocka. Ända in i Elins sista sjukdom kommer breven från Ili, som också själv kommer till sjukbädden.

Efter läsning av brevutgåvan vill man veta mer, ja allt, om Emilia Fogelklou och läsa doktorsavhandlingen om henne, hennes Birgitta-bok och hennes biografi över maken.

Anne Marie Wieselgren

ELIN WÄGNERS ANDLIGHET OCH DAGENS

Avsikten var att avsluta söndagens föreläsningar med samtal i smågrupper med ovanstående ämne som samlande tema. I brist på tid blev samtalet i stället en avslutande diskussion i den stora samlade gruppen kring innehållet i de två intressanta dagarna. Därefter avslutades söndagen med gemensam middag.

Ett stort tack till alla dem
som bidragit till denna rapport!

Elin Wägner-sällskapets styrelse

Redigering och utskrift: *Curt Gustafsson*

Illustrationer: *Lotta Frost Berggren (omslag) och Kerstin Pharmanson (sid 5)*